

Епістолярій у фондах бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві як джерело до вивчення польсько-українських взаємин

Анотація. Мета дослідження – опрацювання та систематизація епістолярію українських діячів із бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві; з'ясування його інформативного потенціалу для вивчення польсько-українських взаємин XIX – першої половини XX ст. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. При цьому важливу роль відіграли методи філософського, загальнонаукового та конкретно-історичного характеру. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і методі критичного аналізу документального матеріалу. **Наукова новизна.** Уперше здійснено спробу опису та систематизації листів українських інтелектуалів до польських колег, що зберігаються в бібліотеці Національного інституту ім. Оссолінських, з'ясовано їх інформативний потенціал для вивчення польсько-українських взаємин XIX – першої половини XX ст. **Висновки.** Віднайдені архівні документи засвідчили насиченість, різноплановість і полісюжетність українсько-польського інтелектуального діалогу впродовж XIX – першої половини XX ст. Наголошено, що без ретельного опрацювання й осмислення цих матеріалів неможлива не лише зважена реконструкція українсько-польських культурних взаємин, але й почасті розуміння багатьох суто українських сюжетів інтелектуальної історії Центрально-Східної Європи. Адже, за незначними винятками, віднайдені документи здебільшого надалі невідомі вітчизняним дослідникам. Відзначено, що здійснений огляд далекий від вичерпної повноти: деякі архівні фонди ще чекають на опрацювання та каталогізацію, потребує всебічного опису колекція акцесійних матеріалів, зрештою обговорення української тематики нерідко міститься й у суто польських за походженням документах. Реалізація цих завдань наблизить дослідників до створення зведеного каталогу україніки в Оссолінеумі.

Ключові слова: Національний інститут ім. Оссолінських у Вроцлаві, епістолярій, українські та польські інтелектуали.

Двохсотлітня історія Оссолінеуму (Ossolineum, Zakład Narodowy im. Ossolińskich) утвердила в історіографії його образ як інституції багатокультурної – одного з найбільш впізнаваних символів Львова XIX – першої третини XX ст. Ця багатокультурність неодноразово простежувалася не тільки у змісті колекцій, але й стосовно гона співробітників і відвідувачів¹, а також особливостей суспільної рецепції та конструювання історичних пам'ятей². При цьому доволі багато йдеться про вагомість українського

¹ Див., напр.: *Кравець Д.* Зв'язки українських науковців із Національним закладом ім. Оссолінських у Львові // *Galicja: Studia i materiały.* – Т.3 (200 lat Ossolineum). – Rzeszów, 2017. – S.211–224.

² Див., напр.: *Голик Р.* Легенда Львівського Оссолінеуму: постаті, видання та соціальна роль бібліотеки Оссолінських в уявленнях галичан XIX–XX ст. // *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаника.* – Вип.2(18). – Л., 2010. – С.674–689; *Lazurko L.* Lviv chronicle «Przełąd Archeologiczny» and the Ukrainian issue // *Східноєвропейський історичний вісник = East European Historical Bulletin.* – Спец. вип.7. – Дрогобич, 2018. – С.22–30.

голосу у стінах Оссолінеуму, що зрозуміле з огляду на національну специфіку Східної Галичини тієї доби. Натомість до сьогодні ця важлива складова історії польсько-українських культурних взаємин не знайшла самостійного комплексного висвітлення.

Відправним пунктом осмислення згаданої проблеми, на наше переконання, має стати з'ясування специфіки україністичних колекцій Оссолінеуму. Як відомо, унаслідок подій Другої світової війни та повоєнного поділу фондів між львівською і вроцлавською бібліотеками, частина україніки залишилася на місці. Натомість польська колекція збагатилася іншими вагомими матеріалами, котрі під час пізніших надходжень потрапили у Вроцлав³. Згадаймо хоча б частину архіву Наукового товариства імені Шевченка⁴. Сказане помітно актуалізує питання опрацювання й систематизації архівної україніки в Оссолінеумі, а також з'ясування її інформативного потенціалу для вивчення польсько-українських взаємин. Як перший крок до вирішення цієї проблеми спробуємо показати розлогість і полісюжетність епістолярію українських діячів XIX – першої половини XX ст., адресованого до польських кореспондентів. Таким чином, поза нашою увагою перебуватиме широка колекція так званих акцесійних матеріалів, котрі були частиною згаданого архіву НТШ. Їх попередній огляд дозволяє зробити висновки про суто український характер відкладених матеріалів, утім і епістолярію. Принагідно згадаємо про деякі кроки в напрямі опрацювання акцесійних колекцій в Оссолінеумі. Так, І.Срібняк здійснив опис документів УНР, деякі з них опублікувавши в додатках до своєї статті⁵. Із цієї ж колекції на сьогодні цілісно опубліковано листи М.Грушевського⁶.

Оссолінеум нерідко називають дитям доби романтизму. Тож не дивно, що перші за хронологією епістолярні колекції у фондах інституту належать знаковим українським романтикам – не лише галицьким, але й наддніпрянським. Серед документів галицьких «будителів» своєю цінністю вирізняється кореспонденція представників «Руської трійці». У фондах бібліотеки відклався один лист І.Вагилевича від 19 вересня 1847 р. до знаного польського історика культури давніх слов'ян В.Мацейовського. Український дослідник ділився з адресатом своїми етноісторичними спостереженнями, повідомляючи про плани присвятити цій проблемі нову книжку⁷. Знаходиться тут також лист духовного лідера «Руської трійці» М.Шашкевича, написаний 24 травня 1835 р. до Т.Василевського. Відправник, інформуючи одержувача про поважні клопоти зі здоров'ям, виправдовував цим неможливість прибути на його запрошення⁸. Мова згаданих листів польська.

У фондах Оссолінеуму відклалося чимало листів галицьких романтиків другої половини XIX ст. Серед них найбільше належить знаковому представникові москвофільського осередку А.Петрушевичу. Зрештою інтенсивність такого епістолярного діалогу з польськими інтелектуалами не повинна дивувати, адже відомі його тісні взаємини з чоловічими інституціями – Оссолінеумом та Академією знань у Кракові. Ці зв'язки з польським науковим світом особливо яскраво простежуються у чотирьох листах до на той час директора Оссолінеуму А.Бельовського, що охоплюють період 1853–1856 рр.

³ *Matwijów M.* Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946. – Wrocław, 2003. – 350 s.

⁴ *Сварник Г.* Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві: Каталог-інформатор. – Варшава; Л.; Нью-Йорк, 2005. – С.17.

⁵ *Sribnyak I.* Historia utrwalona w dokumentach: źródłowe znaczenie dokumentów archiwalnych ze zbiorów Ossolineum dla rekonstrukcji działalności rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej na emigracji (na przykładzie rękopisu 22/53) // *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.* – 2018. – Z.29. – S.155–173.

⁶ «Страшенно важно зберігти в се время люте живий партійний осередок»: листи М.Грушевського з бібліотеки Національного інституту ім. Оссолінських (вступ. ст. й публ. Віталія та Вікторії Тельваків, Дрогобич) // *Український історичний журнал.* – 2019. – №3. – С.155–171.

⁷ *Dział rękopisów Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich.* – Sygn.5819. – S.73.

⁸ *Ibid.* – Sygn.4364/II. – S.173.

У кореспонденції домінували наукові проблеми: зроблені українським істориком на прохання адресата коментовані виписки з російських видань, обмін літературою, обговорення джерелознавчих, палеографічних, археографічних проблем тощо⁹.

Один недатований лист А.Петрушевича відклався серед епістолярної спадщини знаної польської колекціонерки старовини Г.Домбчанської. У ньому обговорювалися питання історичної та матеріальної цінності двох старовинних речей – молитовника й ікони. Відправник перепрошував, що загострення ревматизму не дало йому змоги особисто завітати до оселі одержувачки листа на її запрошення¹⁰.

Відзначимо, що згадані листи А.Петрушевича було надіслано з різних місць Галичини. І лише один із віднайдених український історик написав у Відні 23 березня 1873 р., коли він, як депутат Державної ради, брав участь у роботі парламентської сесії. Незважаючи на зайнятість, А.Петрушевич заохочував невідомого адресата до написання праці про чернечий орден василіан, надаючи при цьому докладні консультації¹¹. Мова всіх згаданих кореспонденцій польська.

Деякі віднайдені листів належать іншому визначному українському інтелектуалові та громадському діячеві москвофільської орієнтації І.Шараневичу, котрий також був міцно пов'язаний із польським науковим рухом другої половини ХІХ ст. Перший за хронологією від 23 квітня 1880 р. адресований ученому секретареві Академії знань Ю.Шуйському. Український історик інформував краківського колегу про видання «Пісень» Ю.Словацького та висловлював готовність надіслати йому книгу¹².

У листі від 6 липня 1883 р. до польського письменника й публіциста В.Завадзького І.Шараневич інформував про те, що консерватор крайових пам'яток граф В.Дзедушницький переніс свій приїзд до Галича на більш пізній час¹³. Участь І.Шараневича в роботі грона консерваторів східногалицьких пам'яток старовини відбилася також у його спільному з В.Кентжинським підтвердженні про отримання від В.Лозинського грошової субвенції на відновлювальні роботи. Документ датовано 20 грудня 1893 р.¹⁴

Одразу два листи І.Шараневича адресовано довголітньому директорові Осолінеуму польському історикові В.Кентжинському. Так, 7 жовтня 1888 р. він запрошував адресата на вчистості з нагоди відкриття археологічно-бібліографічної виставки, котру організував Ставропігійський інститут у Львові¹⁵. Другий лист, написаний 5 лютого 1897 р., містить інформацію про виявлення на Золочівщині пам'ятної медалі з 1594 р., котру український історик пропонував набути для колекції Осолінеуму¹⁶. Усі листи І.Шараневича написані польською.

Про товариські взаємини між польськими й українськими інтелектуалами в ХІХ ст. свідчать також виявлені в Осолінеумі подячні листи на отриманні запрошення взяти участь у роботі ІІ з'їзду польських істориків, котрий відбувся 1890 р. у Львові. Згадуваний І.Шараневич, зі вдячністю прийнявши запрошення, одразу надіслав членський внесок¹⁷. Натомість інший відомий галицький історик Ю.Целевич відмовився від участі в роботі форуму, пояснивши це скрутними сімейними обставинами¹⁸. Мова листів польська.

⁹ Ibid. – Sygn.2432/II. – S.9–22.

¹⁰ Ibid. – Sygn.12236/II. – S.117–120.

¹¹ Ibid. – Sygn.2757/II. – S.461–463.

¹² Ibid. – Sygn.12185/II. – S.89.

¹³ Ibid. – Sygn.3456. – S.104.

¹⁴ Ibid. – Sygn.14401/III. – S.107.

¹⁵ Ibid. – Sygn.6225/II. – S.573.

¹⁶ Ibid. – S.577–579.

¹⁷ Ibid. – Sygn.7699/II. – S.287.

¹⁸ Ibid. – S.27–28.

Серед документів знаного польського релігійного діяча та історика С.Баронча в Оссолінеумі відклаталося три листи суспільно-політичного діяча та ще одного історика москвофільського спрямування В.Площанського. У цих доволі розлогих посланнях, котрі охоплюють період 1866–1872 рр., відправник обговорював свою редакторську та видавничу діяльність у москвофільських інституціях, посвячував кореспондента у власні творчі плани, відгукувався на пропозицію співпраці тощо. Листи просякнуті особливим пієтетом В.Площанського до особи адресата, щирим намаганням прислужитися в будь-яких справах¹⁹. Мова їх польська.

Серед кореспонденції наддніпрянських інтелектуалів найбільш ранньою знахідкою став лист українського історика О.Бодяньського. Він адресований із Москви вже згаданому А.Бельовському й дозволяє говорити про налагоджену співпрацю між польськими та наддніпрянськими інтелектуалами у середині XIX ст. У посланні від 25 червня 1857 р. український учений передусім перепрошував за тривалу затримку з відповіддю, виправдовуючи це наміром виїхати до Західної Європи в наукове відрядження та особисто відвідати дорогою А.Бельовського у Львові. Зі змісту листа випливає, що польський фахівець просив українського колегу про надіслання його книги «Кирилл и Мефодий» (Москва, 1857 р.). Утім оскільки праця ще не вийшла, О.Бодяньський обіцяв неодмінно зробити це пізніше. Натомість А.Бельовський пропонував кореспондентові на обмін словник польської мови Лінде, над удосконаленням і розширенням якого він працював упродовж 1854–1860 рр.²⁰. Мова листа російська.

У фондах Оссолінеуму найбільше листів серед наддніпрянських інтелектуалів XIX ст. належить перу оригінального мислителя П.Куліша. Зрештою це не повинно дивувати, адже відомо про його систематичні дослідження польської історії, замилювання культурою західного сусіда, а також багаторічні намагання примирити українців і поляків на Східній Галичині. Найраніший із віднайдених листів адресовано довголітньому приятелеві автора «Чорної ради» званому представникові української школи в польській літературі М.Грабовському. Його написано 8 травня 1863 р. на хуторі Мотронівка і відправлено до польської столиці. П.Куліш дякував адресатові за запрошення приїхати у Варшаву та скористатися з його гостинності, щоб попрацювати в бібліотеках. Змальовуючи гостру потребу у варшавських колекціях, він запевняв: «Головна моя мета – попрацювати над вивченням польсько-російської старовини». Далі ділився з одержувачем своїми цікавими знахідками та спостереженнями. Утім скористатися запропонованою гостинністю український історик не встиг, адже в листопаді того ж року, як відомо, М.Грабовського не стало²¹. Листа написано російською.

Наступний за хронологією лист П.Куліша був адресований до польського історика К.Шайнохи. Його написано 26 квітня 1865 р. у Варшаві. Крім, власне, змісту послання цікаве як приклад налагодження українським ученим взаємин у середовищі польських колеґ, адже на момент його відправлення кореспонденти не були між собою знайомими. Поштовхом для діалогу стала лектура П.Кулішем твору К.Шайнохи «Dwa lata dziejów naszych». Український історик помітив, що в «написаній із глибокою наукою та всебічною оглядовістю» праці виразно бракує інформації джерел, котрі знаходяться в Петербурзькій публічній бібліотеці. Натомість упродовж тривалого часу та зі значною інтенсивністю працюючи над подібною тематикою польсько-українських відносин, П.Куліш зібрав чималий джерельний матеріал у російських колекціях, тож запропонував поділитися з польським колеґою, «котрого авторитет у галузі історії дуже поважаю»²². Листа написано польською.

¹⁹ Ibid. – Sygn.2758. – S.1–18.

²⁰ Ibid. – Sygn.2432/II. – S.175–178.

²¹ Ibid. – Sygn.12036/III. – S.351.

²² Ibid. – Sygn.5877. – S.498.

Найбільше в Осолінеумі (а саме вісім, написаних у березні – червні 1882 р. зі Львова та Відня) збереглося листів П.Куліша до польського історика Л.Кубалі. У них український адресант, щиро захоплений науковим талантом польського колеги, порушував різноманітні проблеми: просив порад стосовно добору літератури, пропонував обмін книгами, домовлявся про зустрічі та ін.²³ Найбільш цікавий лист, в якому П.Куліш інформував про розпочаті ним заходи щодо виходу з російського громадянства. Як відомо, це непросте для нього рішення було наслідком появи сумнозвісного Емського указу²⁴. Мова листів польська.

Із того ж періоду біографії П.Куліша, що й згадані кореспонденції до Л.Кубалі, походить ще один його лист до невідомого адресата. Відправлений із Відня 8 липня 1882 р., цей документ дозволяє нам уявити розлогість налагоджених українським істориком зв'язків у польських шляхетських колах. У ньому містилося прохання надіслати по примірнику неназваної книги князям Сапезі, Чарторийському та Пузині²⁵. Лист написано російською.

В Осолінеумі відклався лист ще одного знакового представника української інтелігенції – М.Драгоманова. Він написаний 8 лютого 1882 р. до редакторів демократичного краківського часопису «Nowa Reforma». Перебуваючи в той час в еміграції у Женеві, відправник пропонував краківським колегам обмін періодикою, надсилаючи їм свій збірник «Громада» за 1881 р.²⁶ Листа написано українською мовою в латинській транслітерації.

Найбільша кількість виявленої в колекціях Осолінеуму кореспонденції українських культурно-освітніх та громадських діячів припадає на період кінця XIX – першої третини XX ст. Як відомо, цей час позначений динамічним розвитком польської та української спільнот Східної Галичини, що було пов'язано зі зростаючою конкуренцією і швидким дистанціюванням національних лідерів. Діячі москвофільської орієнтації з їхньою невиразною національною самоідентифікацією та далеко посунутою лояльністю до дійсних господарів краю, поступалися своїм впливом народовцям, котрі реалізували програму перетворення краю на «український П'ємонт». Подібне бачення вагомості Галичини польськими елітами неодмінно вело до дедалі більш безоглядного національного протистояння. Ще більше ці процеси загострили події Першої світової війни, одним із наслідків якої стало українсько-польське збройне протистояння за східногалицькі землі. Насильницьке включення їх до складу II Речіпосполитої та ігнорування польською владою природних громадських і культурних прав українців ще більше радикалізувало національне протистояння з його добре знайомими сумними для обох сторін наслідками. Ці явища на сьогодні мають доволі поважну літературу. Натомість виявлені нами листи дозволяють зауважити існування зовсім іншої тенденції – плекання товариських взаємин і налагодження співпраці між українськими й польськими інтелектуалами. Поза сумнівом, докладне опрацювання цих документів дозволить певною мірою відкоригувати домінуючий конфліктний стереотип про тогочасні взаємини представників інтелігенції двох сусідніх народів.

Згадані обставини надають особливої цінності листам одного з чоловічих політиків народовського табору О.Барвінського. Найраніший із віднайдених написано 29 січня 1884 р. в Тернополі, де в той час український історик учителював у місцевій гімназії. Лист адресовано вже згадуваному В.Кентжинському. У ньому містилася пропозиція продажу бібліотеці Осолінських рідкісного стародруку за «поміркувану ціну»²⁷.

²³ Ibid. – Sygn.12924/III. – S.327–350.

²⁴ Ibid. – S.357.

²⁵ Ibid. – S.353.

²⁶ Ibid. – Sygn.12165/II. – S.71–72.

²⁷ Ibid. – Sygn.6502/II. – S.61.

Наступні за часом листи О.Барвінського написані ним уже як діяльним українським політиком та адресовані польському громадському діячеві О.Гневошу. У березні 1891 р. відправник дякував за привітання з нагоди обрання до віденського парламенту й висловлював переконання, що полякам та українцям слід обличити чвари, об'єднавшись для подолання численних спільних негараздів²⁸.

Другий лист, написаний 29 жовтня 1910 р. у Львові, цікавий як свідчення зростаючого непорозуміння між польськими та українськими елітами напередодні Першої світової війни. На початку О.Барвінський запитував О.Гневоша про причини охолодження до своєї особи представників польської громади міста Бродів, що знаходилося в його депутатському окрузі. Далі український посол на кількох сторінках розвивав цю проблему, аналізуючи причини непорозуміння між провідниками сусідніх національних спільнот, котрі дедалі зростали. Обстоюючи рацію своєї політичної лінії, О.Барвінський стверджував: «Моїм старанням і метою було завжди й буде працювати для ідеї *modus vivendi* обох народів»²⁹.

Якщо згадані вище листи просякнуті виразним громадянським пафосом, то епістолярні звернення О.Барвінського до знаного польського історика і правника О.Бальцера мають суто приватний характер. Так, 13 травня 1901 р. з Відня український політик просив польського вченого, на той час ректора Львівського університету, посприяти у справі прийняття його сина Богдана на роботу до Крайового архіву гродських і земських актів³⁰. Наступне коротеньке послання О.Барвінського від 14 лютого 1904 р. було написане на його візитці та містило слова привітання з нагоди отримання О.Бальцером почесного докторату Львівського університету³¹. Мова всіх листів польська.

У фондах Осолінеуму відклався епістолярій і сина О.Барвінського – Богдана. Так, два листи адресовано до згадуваного О.Бальцера. Перший, написаний у Львові 22 червня 1907 р., містив подяку за надіслані привітання з приводу успішної промоції молодого історика на доктора філософії³². Надзвичайно цікавий другий лист, від 18 квітня 1908 р., невдовзі після здійсненого В.Січинським замаху на галицького намісника А.Потоцького. Як відомо, українська громадськість по-різному оцінила цю трагічну подію в історії українсько-польських взаємин. У своєму коротенькому посланні Б.Барвінський писав: «Страшний чин шаленця наповнює жахом всіх чесних русинів, котрі прагнуть згоди обох народів»³³.

У доволі розлогому листі, написаному у Львові 1 травня 1912 р. й адресованому до польського історика, економіста та соціолога Ф.Буяка, Б.Барвінський інформував адресата про наявну російську й українську літературу, в якій обговорюються «стосунки економічні, суспільні та культурні Галицької Русі у сучасній добі»³⁴. Згадані листи Б.Барвінського написані польською мовою.

Серед знакових галицьких діячів своєю цінністю вирізняється епістолярій І.Франка. Як відомо, він тривалий час був щільно пов'язаний зі світом польської культури. Особливістю його матеріалів в Осолінеумі є те, що вони здебільшого представлені у вигляді фото- (по два листи до Б.Вислоуха від 21 березня, 28 жовтня 1896 р.³⁵ і Л.Бернацького від 12 травня, 4 листопада 1903 р.)³⁶ та машинописних

²⁸ Ibid. – Sygn.6815/II. – S.1.

²⁹ Ibid. – S.5–8.

³⁰ Ibid. – Sygn.7662/II. – S.37.

³¹ Ibid. – S.39–40.

³² Ibid. – S.41–42.

³³ Ibid. – S.44.

³⁴ Ibid. – Sygn.114/4. – S.127–129.

³⁵ Ibid. – Sygn.7176/II. – S.579–584.

³⁶ Ibid. – Sygn.7035/II. – S.249–256.

(взаємне листування з Е.Ожешковою (Ожешко) за 1886–1888 рр.³⁷) копій. Ці листи опубліковано в п'ятдесятитомному зібранні творів. Відзначимо, що в Оссолінеумі колись зберегалися оригінали, але, як зазначено в архівних описах, їх було передано до київського архіву І.Франка. Тож на сьогодні Оссолінеум має лише один оригінальний лист І.Франка до О.Бальцера як головного редактора журналу «Kwartalnik Historyczny». У ньому український учений інформував про підготовку для часопису рецензії на працю Ю.Третьяка про Т.Шевченка та А.Мицкевича³⁸. Мова всіх листів І.Франка польська.

В Оссолінеумі ми віднайшли також лист довголітнього приятеля І.Франка знаного галицького публіциста і громадського діяча М.Павлика. У цьому документі від 22 березня 1905 р. він висловлював співчуття Б.Вислоухові у зв'язку зі втратою близької людини – дружини. Згадуючи Марію Вислоух, М.Павлик писав: «Бажав би я, аби наша нація мала якнайбільше таких патріоток. Честь її світлій пам'яті!»³⁹. Лист польськомовний.

Також зі згаданого періоду в Оссолінеумі відклалася листівка українського громадського діяча В.Охримовича. Вона датована січнем 1896 р., коли знаний адвокат і журналіст проживав у Стрию, видаючи газету «Стрийський голос». Власне цю обставину й відбито в його листі до кустоша Оссолінеуму Б.Чарника – український видавець інформував про закриття «Стрийського голосу»⁴⁰. Мова листа польська.

Не менш цікаві послання очільника Української греко-католицької церкви митрополита Андрея (Шептицького). Найраніший лист, датований 21 травня 1902 р., було надіслано з канцелярії владики. У ньому йшлося про сплату членського внеску в розмірі 200 корон до Товариства шанувальників мистецтв у Львові⁴¹.

Наступна за часом група листів найцікавіша, адже походить із періоду польсько-українського протистояння за Львів. Це машинописні копії взаємного листування Андрея (Шептицького) з польським ксьондзом Ю.Більчевським та генералом Т.Розвадовським. Обговорювалися проблеми, пов'язані з полегшенням умов життя військових і цивільних арештантів, а також пошук шляхів нормалізації міжнаціональних взаємин в умовах гострого воєнного протистояння. У вічі впадає тверда позиція митрополита з відстоювання доброго імені українців перед нападками польської шовіністичної пропаганди⁴². Один лист Андрея (Шептицького) походить із міжвоєнного часу (8 лютого 1929 р.). У ньому владика домовлявся про зустріч зі згадуваною вище Г.Домбчанською⁴³. Мова всієї кореспонденції польська.

У фондах Оссолінеуму відклалося відразу сім листів іншого знаного галицького діяча – професора карного права Львівського університету П.Стебельського. Вони написані О.Бальцером в 1892–1920 рр.⁴⁴. Зміст свідчить про доволі близькі, товариські взаємини між двома колегами по університету. Український правник часто дякував польському історикові за підтримку та розуміння, доволі докладно інформував про свої життєві негаразди, вітав зі святами тощо. Мова листів польська.

Не менш теплі взаємини з О.Бальцером були й в іншого українського професора Львівського університету – К.Студинського. У своєму коротенькому листі від

³⁷ Ibid. – Sygn.14779/II. – S.1–36.

³⁸ Ibid. – Sygn.7700/II. – S.191–192.

³⁹ Ibid. – Sygn.12149/I. – S.34.

⁴⁰ Ibid. – Sygn.6323. – S.27–28.

⁴¹ Ibid. – Sygn.7495. – S.77.

⁴² Ibid. – Sygn.7195/II. – S.433–438.

⁴³ Ibid. – Sygn.12237/II. – S.147–150.

⁴⁴ Ibid. – Sygn.7691/II. – S.67–85.

17 лютого 1904 р. він привітав О.Бальцера з отриманням почесного докторату⁴⁵. 14 грудня 1928 р. український учений дякував адресатові за надіслані привітання з нагоди шістдесятиліття⁴⁶.

Один лист К.Студинського має інституційний характер. Як голова НТШ 21 квітня 1926 р. він звернувся до сенатора П Речіпосполитої Б.Вислоуха з проханням надати в розпорядження товариства наявні в його архіві рукописи творів та епістолярій І.Франка, а також написати про нього спогади. Ці матеріали, писав український літературознавець, буде депоновано у фонді І.Франка та використано у планованій збірці на пошану поета з нагоди десятиріччя його смерті⁴⁷. Листи К.Студинського написано польською.

У фондах Оссолінеуму відклялося чотири листи видатної української оперної співачки С.Крушельницької до знаного польського літературного й театрального критика А.Сигетинського. У кореспонденції 1900–1901 рр. порушувалася проблема протистояння «злосливим наклепам», що «сплановано» поширювалися на шпальтах тогочасної варшавської періодики. С.Крушельницька обговорювала зі своїм відданим польським шанувальником стратегію захисту від шельмування її особи шовіністичною пресою⁴⁸. Листи написано польською.

Деякі українських інтелектуалів листувалися з відомим польським публіцистом єврейського походження, редактором авторитетного краківського журналу «Крутука» В.Фельдманом. У фондах Оссолінеуму відклялося одразу вісім листів до нього від галицького адвоката, громадсько-політичного та культурно-освітнього діяча К.Трильовського. У 1901–1912 рр. засновник січового руху на Галичині торкався багатьох проблем: пропонував обмін періодичними виданнями, ділився творчими планами й намірами, просив про медійну підтримку своїх проєктів і захист від цькування із боку бульварної преси тощо⁴⁹. Тон листів дозволяє говорити про товариські взаємини між українським і польським видавцями. Мова листів польська.

Поряд із листами К.Трильовського серед епістолярію В.Фельдмана відклялися також чотири послання українського поета й перекладача, громадсько-політичного діяча С.Твердохліба. Упродовж 1910–1911 рр. він обговорював аспекти співпраці з краківським часописом. Зокрема дізнаємося цікаві нюанси про роботу С.Твердохліба над польськими перекладами віршів Т.Шевченка, написання ним публіцистичних нарисів, літературно-критичних есеїв тощо⁵⁰. Листи польськомовні.

Також із В.Фельдманом кореспондував знаний український соціолог, публіцист і громадський діяч О.-І.Бочковський. Початок листуванню покляла його пропозиція журналу «Крутука» опублікувати рецензію на книгу Т.Масарика «Росія та Європа». Далі у трьох посланнях за 1914 р. український діяч порушував низку цікавих питань стосовно національних рухів обох народів, висловлював власне бачення поточної політичної ситуації у Центрально-Східноєвропейському регіоні, критично оцінював праці самого В.Фельдмана⁵¹. Листи написано польською.

Зі згаданого періоду в Оссолінеумі найбільше відклядалося листів видатного українського живописця-імпресіоніста І.Труша, котрі свідчать про інтенсивність його контактів із польськими інституціями та діячами культури. Відразу двадцять

⁴⁵ Ibid. – S.165–166.

⁴⁶ Ibid. – S.167.

⁴⁷ Ibid. – Sygn.7184/II. – S.445.

⁴⁸ Ibid. – Sygn.12815/II. – S.121–136.

⁴⁹ Ibid. – Sygn.12416/II. – S.239–264.

⁵⁰ Ibid. – S.265–276.

⁵¹ Ibid. – Sygn.12411/II. – S.133–142.

один лист українського митця за період 1896–1904 рр. містяться у фонді Товариства шанувальників мистецтва у Львові⁵². У них ішлося про отримання стипендії з фундації «Люблінської унії ім. Яна Матейки», про продаж власних творів, позичання грошей, організацію виставок у Львові та Києві й ін.

Два листи І.Труша до керівництва Товариства шанувальників мистецтва у Львові мають інституційний характер, адже написані українським митцем як секретарем утвореного в 1904 р. М.Грушевським і його тогочасними приятелями Товариства української літератури, науки та штуки. У цих листах містилася пропозиція винайму приміщень польського товариства для влаштування вистави українського модерного мистецтва, що її куратором був саме І.Труш⁵³.

Три листи написані вже літнім І.Трушем восени 1940 р. Вони адресовані польському есеїсту, званому «оссолінчику» С.Василевському. Український митець обговорював реалізацію своїх творчих замірів у нових умовах радянської влади, планував організацію виставок, скаржився на стан здоров'я, ділився спогадами про знайомство з дружиною Аріадною – донькою М.Драгоманова та ін.⁵⁴ Мова всіх згаданих вище листів І.Труша польська.

Поряд із кореспонденцією галицьких інтелектуалів, у фондах Оссолінеуму відклалися й незначна кількість епістолярію їхніх наддніпрянських колеґ, що свідчить про неперервність польсько-українського культурного діалогу незважаючи на імперські та повоєнні державні кордони. Свідченням цьому – два листи українського історика літератури В.Резанова до директора Оссолінеуму В.Кентжинського. 20 вересня 1908 р. він дякував польському діячеві за надісланий рукопис із фондів бібліотеки. 5 жовтня 1909 р. В.Резанов із подякою повернув позичене джерело⁵⁵. Мова листів – французька й польська.

Якщо наведений вище епістолярій було створено впродовж тривалого періоду кінця XIX – першої третини XX ст., то листи низки українських інтелектуалів у колекціях Оссолінеуму, про які йтимемо далі, належать винятково міжвоєнній добі. При цьому найбільше їх написано українським філологом І.Свенціцьким. У трьох листах до вже згаданого Ф.Буяка від 1931–1936 рр. український учений вітав колеґу з ювілеєм, інформував про новинки української наукової літератури та дякував за надіслані книжки⁵⁶. Подібний зміст мають і три послання І.Свенціцького до іншого професора Львівського університету – польського медієвіста С.Закшевського, написані впродовж 1932–1933 рр. Український дослідник повідомляв про свої наукові заняття, цікавився можливістю повернення на викладацьку роботу до університету, обговорював обмін літературою та ін.⁵⁷ Зрештою один невеликий недатований лист адресований директорі Оссолінеуму Л.Бернацькому: І.Свенціцький вітав його з появою нової книги⁵⁸.

Серед епістолярію Ф.Буяка відклалися два листи за 1927 та 1934 рр. званого українського історика І.Крип'якевича. Учений інформував польського колеґу про стан справ із підготовкою запроектованого О.Бальцером «Словника слов'янських старожитностей». Принагідно він просив адресата щодо протекції перед керівником шкільної кураторії у справі дозволу повернутися до викладання в навчальних закладах Львова⁵⁹. Листи написані польською.

⁵² Ibid. – Sygn.7503. – S.309–366; Sygn.7513. – S.177–179.

⁵³ Ibid. – Sygn.7496. – S.487–490.

⁵⁴ Ibid. – Sygn.14755. – S.297–306.

⁵⁵ Ibid. – Sygn.6223/II. – S.205–212.

⁵⁶ Ibid. – Sygn.189/80. – S.305–310.

⁵⁷ Ibid. – Sygn.7349/II. – S.415–424.

⁵⁸ Ibid. – Sygn.7049/II. – S.347–348.

⁵⁹ Ibid. – Sygn.149/40. – S.305–308.

У фондах Оссолінеуму відклався й епістолярій іншого вихованця історичної школи М.Грушевського – М.Кордуби. У трьох листах, написаних упродовж 1927–1933 рр. до С.Закшевського, порушувалися найрізноманітніші питання – від приватних до суто наукових. Український історик вітав колегу з обранням дійсним членом Академії знань у Кракові (17 червня 1926 р.), просив про заступництво у справі помилково заарештованої доньки (18 лютого 1930 р.), наводив джерельні докази на користь своєї гіпотези про пошуки Ягайлом «дружини русинки» (19 вересня 1933 р.)⁶⁰. Кореспонденція просякнута щирою повагою М.Кордуби до адресата. Мова листів польська.

Ще один представник міжвоєнної української історіографії М.Андрусак у листі від 17 листопада 1929 р. просив свого університетського вчителя С.Закшевського повідомити, на якій стадії знаходиться розгляд його кваліфікаційної праці про Й.Шумлянського. Перебуваючи на військових зборах та маючи дещо вільного часу, молодий учений мотивував запитання тим, що бажає «доповнити свої студії в галузі історії»⁶¹.

З Оссолінеумом у міжвоєнний час також співпрацював український педагог, літературознавець, поет і перекладач В.Щурат. Свідченням цього став його лист від 16 січня 1927 р. до неодноразово згадуваного «оссолінчика» Л.Бернацького: вочевидь на запитання останнього український учений розповідав про свої студії над постаттю маляра, священика у с. Перекопаній під Перемишлем М.Теренського (1723–1790 рр.)⁶². Мова листа польська.

Численними документами в Оссолінеумі представлений також епістолярій інституційного характеру. Найбільш ранній документ датовано 24 серпня 1893 р. Ідеться про лист за підписом керівника галицької «Просвіти» українського політика К.Левицького до президії товариства «Macierz Polska» із пропозицією налагодити обмін виданнями та досвідом культурно-просвітницької праці серед широких верств громадянства⁶³. Листа написано українською мовою.

Про тісні взаємини співробітників українських і польських книгозбірень Львова в міжвоєнний час та роки Другої світової війни дозволяють говорити численні листи багаторічного директора бібліотеки НТШ В.Дорошенка. Найраніший походить із 18 червня 1926 р. У ньому український діяч інформував кустоша Оссолінеуму В.Віслоцького про повернення верстки невказаної праці та дякував за клопоти з підготовкою її до видання⁶⁴.

Відразу п'ятнадцять листів В.Дорошенка написано в найбільш складний період історії обох народів – роки нацистської окупації Львова. Адресовані тогочасному директорові Оссолінеуму М.Гембаровичу, ці послання містили обговорення багатьох проблем, пов'язаних зі збереженням фондів української та польської бібліотек у часи війни⁶⁵. Мова листів польська й українська, часто в латинській транслітерації.

Серед наддніпрянських інституцій із польськими колегами в міжвоєнний час особливо часто контактували співробітники академічних установ. Так, Ф.Савченко як секретар Комісії заходо- й американознавства ВУАН звернувся 12 липня 1929 р. до О.Бальцера з пропозицією співпраці⁶⁶. Мова листа французька.

Найбільше ж листів наддніпрянських культурних діячів адресовано до вже згадуваного В.Віслоцького. Зміст їх однотипний, адже йшлося про налагодження

⁶⁰ Ibid. – Sygn.7346/II. – S.298–299.

⁶¹ Ibid. – Sygn.7343/II. – S.49.

⁶² Ibid. – Sygn.7050/II. – S.17–19.

⁶³ Ibid. – Sygn.12664/III. – S.187–188.

⁶⁴ Ibid. – Sygn.13586/II. – S.266–268.

⁶⁵ Ibid. – Sygn.18382/II. – S.349–374; Sygn.16393/II. – S.123–126; Sygn.17138/II. – S.3–4.

⁶⁶ Ibid. – Sygn.7659/II. – S.71.

співпраці та обмін літературою з Оссолінеумом. Для прикладу згадаємо листи директори Українського наукового інституту книгознавства В.Шпілевич⁶⁷, її наступника Ю.Меженка⁶⁸, співробітника цієї інституції Я.Стешенка⁶⁹ та ін. Мова їх українська.

Українські інтелектуали тісно співпрацювали з В.Віслоцьким також і як із редактором журналу «Ruch Słowiański» (1929–1939 рр.). Свідченням цього стали листи Я.Пастернака⁷⁰, Є.Пеленського⁷¹, Б.Лепкого⁷². Утім чергове загострення державної національної політики у II Речіпосполитій на початку 1930-х рр. відбилося й на редакційній політиці видання В.Віслоцького, на шпальтах котрого почали з'являтися зневажливі стосовно культурної праці українців публікації. Від імені українських співробітників протест із цього приводу висловив уже згадуваний М.Кордуба⁷³. Мова всіх згаданих листів польська.

У фондах Оссолінеуму відклалися також листи від українських емігрантських інституцій. Так, до того ж таки В.Віслоцького звертався голова Українського товариства прихильників книги та редактор його друкованого органу «Книголюб» С.Сірополко. У двох листах за 1927 р. він просив львівського адресата надіслати його книжку «Міжнародний з'їзд бібліотекарів і шанувальників книги у Празі» та висловлював свій погляд на викладені в ній тези. Уважаючи слушним проект польського колеги зі створення Спільки слов'янських бібліотекарів, український книгознавець водночас висловлював здивування його обвинуваченням на адресу організаторів українського відділу виставки в агітації проти поляків⁷⁴. Мова листів польська й українська.

Управа іншої званої емігрантської інституції – Українського історико-філологічного товариства у Празі – надіслала О.Бальцерові запрошення взяти участь у відзначенні шістдесятилітнього ювілею ректора УВУ у Празі О.Колеси, котре було заплановане на 3 травня 1927 р.⁷⁵ Мова запрошення українська. Польський учений у відповідь надіслав вітальний адрес українському колезі. Про це дізнаємося з емоційного подячного листа самого ювіляра О.Бальцери (польською мовою)⁷⁶.

У підсумку вкотре відзначимо різноплановість і полісюжетність віднайденого українського епістолярію в архівних колекціях бібліотеки Оссолінських. Без його ретельного опрацювання й осмислення неможлива не лише зважена реконструкція українсько-польського культурного діалогу XIX – першої половини XX ст., але нерідко розуміння багатьох суто українських сюжетів інтелектуальної історії Центрально-Східної Європи. Адже за незначними винятками згадані вище документи здебільшого надалі незнані дослідникам. Звісно, здійснений нами огляд далекий від вичерпної повноти: деякі архівні фонди ще чекають на опрацювання та каталогізацію, потребує всебічного опису колекція акцесійних (насамперед НТШ) матеріалів, зрештою обговорення української тематики нерідко міститься й у суто польських за походженням матеріалах (особливо XIX – першої третини XX ст.). Реалізація цих та багатьох інших завдань має наблизити нас до створення зведеного каталогу україніки в Оссолінеумі, що удоступнить її широким колам зацікавлених дослідників.

⁶⁷ Ibid. – Sygn.7052/II. – S.37.

⁶⁸ Ibid. – Sygn.13590/III. – S.95.

⁶⁹ Ibid. – S.281–286.

⁷⁰ Ibid. – Sygn.13593/II. – S.205–208.

⁷¹ Ibid. – S.209–214.

⁷² Ibid. – S.87.

⁷³ Ibid. – S.13.

⁷⁴ Ibid. – Sygn.13589/III. – S.170.

⁷⁵ Ibid. – Sygn.7692/II. – S.321.

⁷⁶ Ibid. – Sygn.7674/II. – S.241.

REFERENCES

1. Holyk, R. (2010). Lehenda Lvivskoho Ossolineumu: postati, vydannia ta sotsialna rol biblioteki Ossolinskykh v uiavlenniakh halychan XIX–XX st. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy im. V.Stefanyka*, 2(18), 674–689. [in Ukrainian].
2. Kravets, D. (2017). Zviazky ukraïnskykh naukovtsiv iz Natsionalnym zakladom im. Ossolinskykh u Lvovi. *Galicja: Studia i materialy*, 3, 211–224. [in Ukrainian].
3. Lazaruko, L. (2018). Lviv chronicle «Przegląd Archeologiczny» and the Ukrainian issue. *Skhidnoevropeïskiy istorychnyy visnyk = East European Historical Bulletin, Spetsialnyi vypusk*, 7, 22–30.
4. Matwijów, M. (2003). *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946*. Wrocław. [in Polish].
5. Sribniak, I. (2018). Historia utrwalona w dokumentach: źródłowe znaczenie dokumentów archiwalnych ze zbiorów Ossolineum dla rekonstrukcji działalności rządu Ukraińskiej Republiki Ludowej na emigracji [na przykładzie rękopisu 22/53]. *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*, 29, 155–173. [in Polish].
6. Svarnyk, H. (Comps.). (2005). *Arkhivni ta rukopysni zbírky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Natsionalnii bibliotetsi u Varshavi: katalog*. Varshava; Lviv; Niu-York: Ukrainskyi arkhiv, Naukove tovarystvo im. Shevchenka. [in Ukrainian].
7. Telvak, V.V., Telvak, V.P. (2019). «Strashenno vazhno zberihy v se vremena liute zhyvyi partiinyi oseredok»: lysty Mykhaila Hrushevskoho z biblioteki Natsionalnoho instytutu im. Ossolinskykh. *Ukrainskyi istorychnyy zhurnal*, 3, 155–171. [in Ukrainian].

Vitalii Telvak

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
 Professor at Department of World History and Special Historical Disciplines,
 I.Franko Drohobych State Pedagogical University
 (Drohobych, Ukraine), telvak1@yahoo.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Viktoriia Telvak

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
 Docent at Department of World History and Special Historical Disciplines,
 I.Franko Drohobych State Pedagogical University
 (Drohobych, Ukraine), viktoriatelvak75@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4671-743X>

Epistolary Materials in Funds of the National Ossoliński Institute Library in Wrocław as the Source for Study of Ukrainian–Polish Relationships

Abstract. The purpose of the study is to analyze and systematize the epistolary sources Ukrainian activists that were provided by the library at the National Ossoliński Institute in Wrocław; to explore its informative potential for the study of Ukrainian–Polish relationships of the 19th – first half of the 20th century. **The methodological basis** of the work is an interdisciplinary approach. At the same time, methods of philosophical, general-scientific and specific-historical character are applied as well. Particular emphasis is placed on the structural and functional system analysis of historiographical facts and the method of critical analysis of documentary material. **Scientific novelty** it is the first attempt to describe and systematize letters from Ukrainian intellectuals to Polish colleagues, which had been stored in the manuscripts department of the library at the National Ossoliński Institute in Wrocław. The study has also explored their informative potential for the study of Ukrainian–Polish relationships in the 19th – first half of the 20th century. **Conclusions.** The found archival documents proved richness and diversity of Ukrainian–Polish intellectual dialogue during the 19th – first half of the 20th century. It has been emphasised that without careful elaboration and comprehension of these materials, it is impossible not only to reconstruct the Ukrainian–Polish cultural relations in a balanced way, but also to partly understand many purely Ukrainian aspects of the intellectual history of East Central Europe. With a few exceptions, the found documents are largely unknown to Ukrainian researchers. It has been noted that the review is far from being exhaustive: some archival funds are still waiting for processing and cataloging, some require a comprehensive description of the collection of accessing materials, after all, the discussion of Ukrainian topics is often found in purely Polish documents. The realization of these tasks will bring the researchers closer to the creation of a consolidated catalog of Ukrainian Studies in Ossolineum.

Keywords: National Ossoliński Institute in Wrocław, epistolary documents, Ukrainian and Polish intellectuals.